

The urgency of the problems. In domestic universities pedagogical conflicts typically have destructive effects due to the severity of their occurrence, hard-driven emotions of students and lecturer. Such conflicts can destroy the system of moral norms and values in higher education, significantly reducing the quality of training of future specialists.

As Ukrainian university main distinguishing feature is ignoring pedagogical conflicts in their early stages when they are exposed to the best solution, and the lack of practice involving experts in the management of conflicts, especially in their prevention.

Knowledge of the nature, specificity and conflict prevention teaching in higher education is able to increase the professional, intellectual and personal competence of students, teachers and heads of higher education institutions.

The purpose of the publication: to analyze and describe the specific pedagogical conflicts in domestic higher education.

To achieve the objectives were realized the following tasks:

- the notion, content, teaching dynamics of conflicts in universities;
- the features of pedagogical conflicts in higher education;
- made comparative analysis methods of preventing conflicts in educational institutions of the USA and Ukraine;
- sorted educational recommendations for prevention of conflicts in universities.

Conclusions. Nowadays, more attention is paid to the study of Ukrainian scientists and teaching conflict management laws in universities. Decisive place in this process is the actual question specificity and conflict prevention teaching in higher education. Preventing conflicts teaching in universities promote pedagogically appropriate organization of educational process in educational institutions, discipline, active constructive position of responsibility in difficult situations teachers interact with students and between them. Based on the theoretical work, the author's own experiences and findings of comparative analysis educational prevent conflict prevention recommendations sorted pedagogical conflicts in domestic higher education.

Keywords: higher education, pedagogical conflict, specific pedagogical conflict prevention pedagogical conflicts.

Н. Кошечко, канд. пед. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

СПЕЦИФИКА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Произведен анализ актуальных идей по проблеме педагогических конфликтов в высших учебных заведениях Украины. Специфический акцент поставлен на особенностях динамики конфликтов у высшей школе. Исключительное внимание обращено на профилактику педагогических конфликтов у отечественных ВУЗ.

Ключевые слова: высшие учебные заведения, педагогический конфликт, специфика педагогических конфликтов, профилактика педагогических конфликтов.

Відомості про автора

Кошечко Наталія Василівна – Україна, Київ, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Контактна інформація: 5469010@ukr.net

Кошечко Наталия Васильевна – Украина, Киев, кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Контактная информация: 5469010@ukr.net

Koshechko Nataliia – Ukraine, Kyiv, PhD (Pedagogical Sciences), Associate Professor of Pedagogy Department of Psychology Faculty, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Contact information: 5469010@ukr.net

УДК1 (091) (477)

Н. Кузьменко, д-р пед. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПРОСВІТНИЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ П. КУЛІША В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ СТУДІЯХ СУЧАСНИХ НАУКОВЦІВ

Проаналізовано новітні публікації, присвячених осмисленню просвітницько-педагогічних поглядів і діяльності видатного українського письменника, просвітителя, громадсько-культурного діяча й педагога Пантелеймона Куліша.

Розглянуто вузлові проблеми дисертацій, монографій і збірників про педагогічну спадщину автора "Граматки", створених сучасними українськими науковцями.

Унаслідок проведеного дослідження, зазначено, що П. Куліш упродовж свого життя невтомно працював на освітянській ниві. Він засуджував таку освіту, яка веде до відчуження від народної моралі й одвічних моральних цінностей.

Ключові слова: педагогічна спадщина, освіта, архівні матеріали, листування, дисертація, монографія.

Постановка проблеми. Пантелеймон Куліш (1819–1897) – талановитий український письменник європейського масштабу, просвітитель, професійний критик, громадсько-культурний діяч 40–90-х рр. XIX ст., історик, філософ, етнограф, перекладач і педагог. Борис Грінченко назвав його "величезною вартовою баштою нашої національності". Палкий патріот України, він із великою енергією та наполегливістю працював над пробудженням національної й державотворчої свідомості народу.

Донедавна ще дослідження творчості П. Куліша відзначалося тенденційністю, упередженістю, ідеологізацією, внаслідок чого її висвітлення було піддано значним деформаціям. Особистість П. Куліша мала характеристику "українського буржуазного націоналіста", що й визначило методологічний інструментарій кулішевознавчих досліджень радянської історіографії.

Нині з урахуванням нових даних гуманітарних наук, у тому числі й педагогіки, об'єктивно переосмислюється діяльність найвідоміших українських громадсько-культурних діячів минулого, письменників, освітян, руйнуються за давніми стереотипи їхніх оцінок. Відбувається зміщення акцентів зі сфери соціальної проблематики у сферу морально-етичних і націотворчих проблем, класові цінності поступаються місцем загальнолюдським ідеалам, що зумовлює посилення гуманістичного пафосу духовної спадщини наших попередників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення зазначеної проблеми. Історіографічний аналіз наукової літератури з проблеми вивчення творчої спадщини П. Куліша (друга половина XIX – перша половина 80-х рр. XX ст.) дає змогу встановити, що досліджувався переважно його письменницький, літературознавчий, етнографічний, історичний, філософ-

ський і перекладацький доробок відповідно до методологічних підходів розвитку науки на кожному з етапів. Однак педагогічно-просвітницька спадщина П. Куліша вивчалася побіжно, фрагментарно, без належної оцінки його внеску в розвиток української педагогічної думки.

Із кінця 80-х рр. ХХ ст. педагогічна та просвітницька діяльність П. Куліша частіше потрапляє в поле зору науковців [4], [11], які здебільшого досліджують та уточнюють біографічні матеріали, пов'язані з педагогічною діяльністю митця. Так, скажімо, О. Кучеренко у статті "Освітнянська діяльність і педагогічні погляди П. О. Куліша" [9] висвітлює життєвий і творчий шлях П. Куліша, аналізує його діяльність на освітянській ниві, педагогічні погляди й ідеї. Автор зазначає, що займаючись літературною та книговидавничою справою, П. Куліш не залишав осторонь складних освітянських питань, особливо приділяв увагу становищу початкової школи в Росії у другій половині ХІХ ст., підкреслював важливість праці вчителя саме початкової школи.

Найопрацьованіша дослідниками педагогіки "Граматка" П. Куліша [8]. Докладніше над нею працював М. Веркалець [2, с. 87–88]. Автор статті "Граматку" розглядає не лише з освітянських позицій (аналізує її структуру, уведення нових літер в українську мову), але й виховних. Дослідник акцентує на важливості навчальної книги для патріотичного виховання дітей.

Укладена П. Кулішем українська "Граматка" та новий фонетичний правопис ("кулішівка") стали об'єктом вивчення також і у нашій науковій студії [7, с. 27–28, с. 54–55], у працях інших істориків педагогіки [3].

Внаслідок проведеного дослідження, автори згаданих публікацій роблять висновок про те, що у "Граматці" П. Куліша втілено такі лінгводидактичні принципи навчання мови, як зв'язок навчання та виховання, теорії з практикою, навчання з життям, природовідповідності; етнопедагогічний, комунікативно-діяльнісний підходи; функційно-стилістичне спрямування; комплексний підхід до формування різних видів мовленнєвої діяльності тощо.

Разом із тим досі ще в педагогіці не було спеціальних праць, у яких аналізувалася б специфіка рецепції педагогічного спадку Пантелеймона Куліша сучасними науковцями. Отже, **актуальність статті** зумовлена об'єктивною потребою в ретельному вивченні, неупередженій оцінці, творчому осмисленню з нових методологічних позицій кращих надбань сучасних українських науковців про педагогічний спадок П. Куліша, а також відсутністю публікацій, присвячених осмисленню цієї теми.

Мета й завдання дослідження полягає в розкритті особливостей інтерпретації освітньо-педагогічних поглядів і діяльності Пантелеймона Куліша сучасними українськими дослідниками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історіографічний пошук показав, що на всіх етапах розвитку національної гуманітарної думки українські вчені, культурні й освітні діячі присвячували науковій праці дослідженню особистості П. Куліша та його різнобічної діяльності.

В останні півтора десятиліття в Україні спостерігається тенденція до збільшення кількості дисертаційних робіт, присвячених висвітленню особистості П. Куліша та його різнобічної діяльності (В. Владимірова, С. Должикова, К. Ісаєнко, О. Кравченко, Г. Поперечна, А. Сініцина, О. Тютюнник, О. Федорук, Ж. Янковська й ін.).

Зокрема, у дисертації О. Кравченко [5] здійснено цілісне осмислення педагогічної й науково-просвітницької діяльності П. Куліша – педагога і просвітника, редактора й видавця, ученого й активного громадського діяча. Дослідницею з'ясовано та проаналізовано основні чин-

ники, які сприяли формуванню особистості П. Куліша та його педагогічного світогляду, визначено етапи творчої діяльності, схарактеризовано напрями науково-просвітницької діяльності, розкрито загально педагогічні погляди, визначено виховний зміст художньої спадщини педагога, проаналізовано зміст підручників, створених П. Кулішем. До наукового обігу введено маловідомі історико-педагогічні документи, що дають повніше уявлення про особистість П. Куліша як педагога і просвітника.

Згодом О. Кравченко опублікувала монографію "Пантелеймон Куліш. Життя, віддане просвітництву" [6]. У монографії на основі широкої епістолярної спадщини, архівних матеріалів і маловідомих першоджерел висвітлено життєтворчість Пантелеймона Куліша, що дає змогу по-новому оцінити видатну і трагічну постать української інтелектуальної історії, об'єктивно осмислити його громадсько-просвітницьку й педагогічну діяльність.

Згадане дослідження становлення П. Куліша як просвітника, громадського діяча й педагога дало змогу довести, що він володів природженим талантом учителя, наставника. До педагогічної діяльності він прагнув із юнацьких літ, але під впливом об'єктивних і суб'єктивних обставин йому не вдалося зробити кар'єру вчителя та викладача університету. Незважаючи на це, він протягом життя працював задля піднесення рівня знань народу, його національного й культурно-освітнього відродження.

Певним здобутком у царині кулішевознавства стала й упорядкована О. Кравченко збірка "Науково-педагогічна спадщина Пантелеймона Куліша: вибрані твори" [10]. У виданні представлені маловідомі педагогічні праці П. Куліша (28 текстів), що дають можливість у хронології простежити еволюцію поглядів видатного педагога на важливі питання формування особистості, становлення національної системи виховання й навчання, побудови національної школи, а також дають уявлення про педагогічну діяльність цієї непересічної постаті української інтелектуальної історії. До збірки ввійшли такі педагогічні статті, як "Перегляд українських книжок" (1862), "Виховання дітей" (1868), а також унікальний твір П. Куліша "Хутірська філософія і віддалена од світу поезія" (1879), який одразу після виходу у світ було конфісковано і знищено (дивом збереглося 5–6 примірників).

На основі опублікованих матеріалів видно, як П. Куліш невтомно працював на ниві народного просвітництва, дбаючи про доступність освіти, її гуманні, духовні цінності. Його непокоїла відірваність тогочасної освіти від потреб народу, що вела до денационалізації, деформації моралі. У листах з хутора його непокоїла проблема "батьків і дітей", яка загострюється в міру зростання освіченості молодих і їхнього відходження під впливом останньої від народного способу життя.

Сучасне тритомне наукове видання "Життя і постать Пантелеймона Куліша у листуванні, спогадах сучасників та шанувальників", упорядковане Наталею Побірченко [12], містить архівні та друковані джерела до життєвого і творчого шляху П. Куліша. У його основу покладено листи, документи, мемуари самого П. Куліша, а також сучасників про нього, що об'єктивно й незаангажовано розкривають різні сторони життя видатного письменника й педагога. Куліш постає перед читачами різнобічним, зі своїми радощами та невдачами, вчинками і настроями, таким, яким був насправді у житті.

На жаль, у цьому тритомнику не вміщено жодних коментарів. Упорядниця видання, імовірно, сподівалася на те, що читач сам може зробити оцінку непересічної постаті П. Куліша. Проте без фахових пояснень, уточнень, покликань – своєрідної "лоції" в життєпису видат-

ного письменника й педагога складно розібратися навіть досвідченому реципієнтові, не кажучи вже про рядового читача. Тим-то й чиниться безлад у видавничій справі, що здебільшого упорядники, коментатори, редактори добираються видавництвами навмання. Нікому не дошкуляють опубліковані масовими накладками видання класиків літератури, мистецтва, освіти й науки (про сучасників годі й говорити!), у яких дуже часто зустрічаються вияви текстологічної некомпетентності. Отже, ретельно підготовлені коментарі конче потрібні для подібного роду публікацій.

Із-поміж публікацій у фаховій педагогічній періодиці варто виокремити статтю І. Денисюка "Творча спадщина Пантелеймона Куліша: педагогічний аспект" [3], у якій розглядаються педагогічні погляди та просвітительська діяльність Куліша, аналізується його творчість для дітей.

Прикметною особливістю нового покоління підручників з історії педагогіки для вищої школи в Україні є те, що в них викладено сучасне бачення шляхів становлення й розвитку виховання й освіти від найдавніших часів. На тлі історичних подій, які вплинули на розвиток вітчизняної педагогіки, аналізуються літературні пам'ятки, архівні матеріали з питань освітньої політики, твори та діяльність видатних педагогів, діячів культури України. Наприклад, у підручнику Л. Артемової [1] у IV розділі книги "Педагогічна думка в другій половині XVIII–XIX ст." окремою темою розглядаються педагогічні погляди, ідеї та праці Пантелеймона Куліша.

Окремі розділи про педагога-просвітника П. Куліша включені й до новітніх підручників і навчальних посібників з педагогіки для вищої школи в Україні, написаних такими науковцями, як Н. Волкова, І. Зайченко, О. Любар, Н. Побірченко й ін.

У згаданих навчальних книгах наголошується, що значної уваги П. Куліш надавав розвитку народної школи, проблемам освіти та виховання дітей. Він вважав, що діти повинні прилучатися до української історії, літератури, звичаїв, виховуватися на українських народних традиціях, оскільки народна освіта в Україні – необхідна умова формування національної інтелігенції на засадах української культури з орієнтацією на культурні здобутки інших народів. Просвітитель мріяв про таку українську освіту, яка постане на один рівень із європейською; про таку школу, у якій гармонійно поєднуютиметься українська та європейська культура.

Значну увагу він приділяв питанням дошкільного виховання. Предметом його зацікавлень було виховання дітей у сім'ї від народження й до вступу до школи. Він обґрунтував необхідність виховання дитини з перших днів життя як цілеспрямовану й організовану діяльність батьків із метою формування в неї світоглядних переконань, міцних моральних основ, національних почуттів, які значною мірою визначатимуть її майбутню життєдіяльність. П. Куліш виступав за триступеневу освіту: дошкільне сімейне виховання; навчання у школі; вища освіта. Він наголошував на необхідності співпраці сім'ї і школи, на взаємодоповненні виховного впливу родинної педагогіки та шкільного навчально-виховного процесу, на їхній взаємодії і взаємопідтримці.

Педагог-просвітник наголошував на необхідності освіти для жінок, що є запорукою їхньої самостійності та самодостатності, а також інтеграції в суспільство як повноправних і повноцінних учасників.

Висновки. Осмислення публікацій сучасних науковців, присвячених висвітленню педагогічної спадщини П. Куліша, засвідчило, що загальнопедагогічні погляди

просвітника-педагога, сформовані на основі аналізу актуальної системи освіти і практики минулого, порушували важливі навчально-виховні проблеми, були спрямовані на пошук їхнього ефективного вирішення.

Для П. Куліша народна освіта була основною рушійною силою культурного розвитку, а також засобом формування національної свідомості українців. Він наголошував, що лише та освіта є життєдайною, яка відповідає характеру народного життя і його потребам.

Важливу роль в українському освітньому відродженні в другій половині XIX ст. відіграли підручники П. Куліша із яскраво вираженим національним характером і практичним напрямом. Зокрема, його "Граматку" сучасні науковці визначають як інтегрований підручник для початкового навчання, який об'єднує зміст декількох навчальних предметів, а саме: навчання грамоти, арифметика, християнська мораль, усна народна творчість, історичні відомості, що доповнюють один одного та сприяють формуванню в дітей системи знань, умінь і навичок.

П. Куліш невтомно працював на ниві просвітництва. Він засуджував таку освіту, яка веде до відчуження від народної моралі й одвічних моральних цінностей.

Освітнім ідеалом П. Куліша були духовно багаті, міцні здоров'ям люди, здатні змінити світ. Школа, на його думку, не повинна бути ізольованою, у ній має втілюватися розумне й гармонійне. Це значно підніме рівень духовного життя української нації.

Дискусія. До перспективних напрямів дослідження зазначеної проблеми можна віднести ґрунтовніший розгляд рецепції сучасних дослідників просвітницько-педагогічної діяльності П. Куліша.

Список використаних джерел

1. Артемова Л. В. Педагогічні ідеї та праці Пантелеймона Куліша / Л. В. Артемова // Історія педагогіки України : підручник / Л. В. Артемова. – К. : Либідь, 2006. – С. 173–177.
2. Веркалець М. Освітньо-педагогічна спадщина. До 179-річчя з дня народження П. Куліша / М. Веркалець // Радянська школа. – 1989. – № 8. – С. 86–88.
3. Денисюк І. А. Творча спадщина Пантелеймона Куліша: педагогічний аспект / І. А. Денисюк // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. : Педагогічні науки / Черкаський нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2008. – Вип. 129. – С. 24–28.
4. Кирпач А. "Граматка" П. Куліша – один із перших україномовних підручників XIX ст. / А. Кирпач // Початкова школа. – 1999. – № 4. – С. 58–59.
5. Кравченко О. О. Педагогічна та науково-просвітницька діяльність Пантелеймона Куліша (1819–1897) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. О. Кравченко. Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – К., 2009.
6. Кравченко О. О. Пантелеймон Куліш. Життя, віддане просвітництву : монографія / О. О. Кравченко. – Умань : РВЦ "Софія", 2009.
7. Кузьменко Н. М. Національна спрямованість українських шкільних підручників з читання для молодших школярів (1857–1997) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. М. Кузьменко ; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1999.
8. Куліш П. Граматка / П. Куліш. – СПб. : В тип. П. А. Куліша, 1857.
9. Кучеренко О. О. Освітня діяльність і педагогічні погляди П. О. Куліша / О. О. Кучеренко // Педагогічний пошук. – 1998. – Вип. 3(23). – С. 77–80.
10. Науково-педагогічна спадщина Пантелеймона Куліша: вибрані твори : збірка / упоряд. О. О. Кравченко. – Умань : РВЦ "Софія", 2008.
11. Нахлік Є. К. Пантелеймон Куліш: До 179-річчя від дня народження / Є. К. Нахлік. – К. : Т-во "Знання", 1989.
12. Побірченко Н. Життя і постать Пантелеймона Куліша у листуванні, спогадах сучасників та шанувальників : у 3-х т. / Н. Побірченко. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2010.

References

1. Artemova L. V. Pedagogichni ideyi ta pratsi Panteleymona Kulisha / L. V. Artemova // Istorija pedagogiki Ukraini : pidruchnik. – K. : Libid, 2006. – S. 173–177.
2. Verkalets M. Osvitno-pedagogichna spadshchina. Do 179-richchya z dnya narodzhennya P. Kulisha / M. Verkalets // Radyanska shkola. – 1989. – № 8. – S. 86–88.

3. Denisyuk I. A. Tvorcha spadshchina Panteleymona Kulisha: pedagogichnyi aspekt / I. A. Denisyuk // Visnik Cherkaskogo universitetu. Ser. : Pedagogichni nauki / Cherkaskiy nats. un-t im. B. Hmel'nitskogo. – Cherkasi, 2008. – Vip. 129. – S. 24–28.

4. Kirpach A. "Gramatka" P. Kulisha – odin iz pershikh ukrayinomovnih pidruchnikiv HIH st. / A. Kirpach // Pochatkova shkola. – 1999. – № 4. – S. 58–59.

5. Kravchenko O. O. Pedagogichna ta naukovo-prosvitnitska diyalnist Panteleymona Kulisha (1819–1897) : avtoref. dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / Oksana Oleksiivna Kravchenko. Umanskiy derzh. ped. un-t im. P. Tichini. – K., 2009.

6. Kravchenko O. O. Panteleymon Kulish. Zhittya, viddane prosvitnitstvu : monografiya / O. O. Kravchenko. – Uman : RVTs "Sofiya", 2009.

7. Kuzmenko N. M. Natsionalna spryamovanist ukrayinskih shkilnih pidruchnikiv z chitannya dlya molodshih shkolyariv (1857–1997): dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / N. M. Kuzmenko; Kiyivskiy nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka. – K., 1999.

8. Kulish P. Gramatka / P. Kulish. – SPb.: V tip. P. A. Kulisha, 1857.

9. Kucherenko O. O. Osviyanska diyalnist i pedagogichni poglyadi P. O. Kulisha / O. O. Kucherenko // Pedagogichnyi poshuk. – 1998. – Vip. 3(23). – S. 77–80.

10. Naukovo-pedagogichna spadshchina Panteleymona Kulisha: vibrani tvori : zbirka / uporyad. O. O. Kravchenko. – Uman: RVTs "Sofiya", 2008.

11. Nahlik E. K. Panteleymon Kulish: Do 179-richchya vid dnya narodzhennya / E. K. Nahlik. – K.: T-vo "Znannya", 1989.

12. Pobirchenko N. Zhittya i postat Panteleymona Kulisha u listuvanni, spogadah suchasnikov ta shanuvalnikov : v 3-h t. / N. Pobirchenko. – Uman : PP Zhovtiy O. O., 2010.

Надійшла до редколегії 25.05.17

N. Kuzmenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ENLIGHTENMENT AND TEACHING ACTIVITIES OF P. KULISH IN HISTORICAL AND PEDAGOGICAL RESEARCHES OF CONTEMPORARY SCIENTISTS

Ukrainian writer, enlightener, teacher, historian, philosopher, anthropologist, translator, social and cultural activist of XIX century devoted much effort to awaken national and state consciousness of the Ukrainian people. Research of creativity of P. Kulish in Soviet period were preconceived and highlighted his teaching career, like of outstanding public figure, deformed.

The author in his article analyzed the latest publications on research of pedagogical views and activity of prominent Ukrainian writer, educator, social and cultural activist and teacher – Panteleimon Kulish. Based on historiographical analysis of scientific literature dedicated to creative heritage of P. Kulish study in the second part of XIX – beginning of 80-th in XX century. In the article author shoes that most studied his writing, literary, ethnographic, historical, philosophical and translational modifications in accordance with the methodological approaches of science at every stage. However, pedagogical and educational heritage of P. Kulish studied briefly, fragmented, without a proper assessment of its contribution to the development of Ukrainian educational thought; the late 80-th of XX century pedagogical and educational activities of Panteleimon Kulish is attracting interest of scientists (L. Artemova, M. Verkalets, M V. Vladymyrova, I. Denysiuk, S. Dolzhykova, K. Isaienko, O. Kravchenko, A. Kyrpach, N. Kuzmenko, O. Kucherenko, Ie. Nakhlik, H. Poperechna, A. Sinitsyna, O. Tiutiunnyk, O. Fedoruk, Zh. Yankovska etc.).

Considering the main problems of theses, monographs and collections of a pedagogical creative heritage of author of "Grammar" created by modern Ukrainian scientists.

As a result of the study, noted that Panteleimon Kulish throughout his life worked tirelessly in the field of education. He condemned such education, which leads to alienation from the people's morality and eternal moral values; gave much attention to the development of public schools, problems of education and upbringing; believed that children should be brought up on the Ukrainian folk traditions, since public education in Ukraine – a necessary condition for the formation of national intelligence based on Ukrainian culture with a focus on cultural achievements of other nations.

Keywords: pedagogical heritage, education, archives, correspondence, thesis, monographs

Н. Кузьменко, д-р пед. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ПРОСВЕТИТЕЛЬСКО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ П. КУЛИША В ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СТУДИЯХ СОВРЕМЕННЫХ УЧЕНЫХ

Содержит анализ новейших публикаций, посвященных осмыслению просветительско-педагогических взглядов и деятельности выдающегося украинского писателя, просветителя, общественно-культурного деятеля и педагога Пантелеймона Кулиша.

Рассматриваются узловые проблемы диссертаций, монографий и сборников о педагогическом наследии автора "Грамматки", созданных современными украинскими учеными.

Вследствие проведенного исследования, указано, что П. Кулиш за свою жизнь неумолимо работал на ниве просвещения. Он осуждал такое образование, которое ведет к отчуждению от народной морали и вечных нравственных ценностей.

Ключевые слова: педагогическое наследие, образование, архивные материалы, переписка, диссертация, монография.

Відомості про авторів

Кузьменко Надія Михайлівна – Україна, м. Київ, доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Контактна інформація: +38044 521-35-13, e-mail:n2806@ukr.net

Кузьменко Надежда Михайловна – Україна, г. Киев, доктор педагогических наук, доцент кафедры педагогики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Контактная информация: +38044 521-35-13, e-mail:n2806@ukr.net

Kuzmenko Nadiia – Ukraine, Kyiv, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Pedagogy Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Contact information: +38044 521-35-13, e-mail:n2806@ukr.net